

уркистон истиклоли учун фидойи курашчи Мадаминбекнинг улуг номини халкимиз доимо меҳр-муҳаббат билан тилга олиб келмоқда, унинг хотирасини калбининг тўрида сақламоқда.

Мадаминбекнинг асл исми Мухаммад Аминбек Ахмадбек ўгли бўлиб, у 1892 йили Маргилон атрофида – ҳозирги Тошлок туманининг Садда кишлоқ фуқаролар йиғини ҳудудидаги Сўкчилик кишлоғида ўртаҳол оилада тугилди.

Мадаминбекнинг отаси Ахмадбек ўрта бўйли, тўладан келган чиройли одам бўлганлигини маргилонликлар яхши эслашади. Ахмадбекнинг беш фарзанди бўлиб, Мадаминбек уларнинг энг кенжаси эди. Мадаминбекнинг Максудали ва Мамадали исмли икки акаси, Меҳринисо ва Майрамнисо исмли икки опаси бўлган. Ота-онаси ўз даврининг саводли ва билимдон кишилари, маҳалла-қўй, қариндош-уруғлар даврасида бообрў одамлар бўлишган. Ана шундай маърифатли оилада вояга етган Мадаминбек тўғри сўзли, дўстларига садокатли, мулоҳазали ва диёнатли йигит бўлиб ўсди.

Мадаминбек Биринчи жаҳон уруши арафасида чор Россияси ҳукмронлигига қарши бош кўтаради. 1914 йили камокка олинади. Суд Мадаминбекнинг ўзи тан олмаган айблар – қотиллик ва ўғриликни ҳам унга тўнкаб, 14 йилга Сибирдаги Нерчинск деган жойга қаторгага ҳукм қилади.

1917 йил Феврал инқилобидан кейин сиёсий маҳбус сифатида Мадаминбек озодликка чиқади ва Маргилонга қайтиб келади. «Шўрои уламо» жамиятининг раҳбарлари Мадаминбекни шаҳар миришаблари бошлиғи – кўрбошиси лавозимига бежиз тавсия этишмайди. Агар у қотил ва ўғри бўлганида нуфузли уламолар ва зиёлилар унга бу лавозимни таклиф қилишмас эдилар. Совет режими йилларида Мадаминбек ва бошқа кўрбошиларга «ўғри», «боскинчи», «бандит» деган сунъий ёрликларни ёпиштириш одат тусига кирган эди.

Туркистонда болшевиклар ҳокимиятни зўравонлик билан эгаллагач, Фарғона вилояти ҳарбий комиссари К.Осипов Мадаминбекни Маргилон милицияси бошлиғи этиб тайинлаш ҳақидаги буйруққа қўл қўяди ва уни қурол-яроғ билан таъминлайди. 1918 йил январ ойининг охиригача Мадаминбек шу лавозимда хизмат қилади.

Бирок совет режимининг халққа қарши сиёсати Мадаминбекни озодлик учун курашга ундади. 1918 йил март ойининг бошларида Мадаминбек ўз милиционерлари билан истиклолчилар сафига ўтди. Мадаминбек айрим сиёсатдонлар ва тарихчилар ҳозир ҳам даъво қилаётганларидек, Қўқон хони бўлиш учун эмас, балки юртида тинчлик ўрнатиш ва боскинчиларга қарши курашиш учун қўлига қурол тутди. Мадаминбек атрофида Маргилон ва Тошлокдаги жасур чапани йигитлар тўпландилар. «Яккатут бўлиси Гарбува (Гарбобо) кишлоғидаги Мадаминбек гуруҳининг қароргоҳига оммавий равишда маҳаллий ёшлар келиб қўшилди», – деб ёзилади 1918 йилги расмий ҳужжатларнинг бирида.

1918 йил баҳорида Мадаминбек қўл остида даставвал 1000-1500 йигит тўпланди. «Дех

кондан сўнгги яктагини ҳам тортиб олган» шўро ҳокимиятига карши курашиш Мадаминбекнинг асосий матлаби бўлган. Миллий-озодлик ҳаракати сафига Мадаминбек сингари салоҳиятли саркарданинг қўшилиши жуда катта аҳамиятга эга эди.

«Ўз олдида совет ҳокимиятини ағдариш ва Фаргона Мухториятини тиклаш вазифаларини қўйган Мадаминбек тадбиркор сиёсатчи ва уддабурон ташкилотчи фазилатларига эга эди», – деб тан олинади ўша даврга оид расмий ҳужжатларнинг яна бирида.

Мадаминбек йигитлари ўртасида ҳарбий интизом кучли эди. Мадаминбекчилар босқинчи ва ўғриларни ўзлари ушлаб жазосини беришарди. Масалан, «1919 йил бошида Тошлоқда Исроҳ ишбоши ва Тожибек кунжарафуруш майда босқинчилик гуруҳларини тузгани учун Мадаминбек юборган одамлар томонидан отиб ташланди».

Мадаминбек сиймосида саркардалик, давлат ва сиёсат арбобиغا хос сифатлар ўзаро мужассам бўлган. У Фаргона водийсидаги истиклолчиларнинг тан олинган йўлбошчиси эди. Мадаминбек водийдаги совет ҳокимияти органларига муқобил равишда ўз сиёсий бошқарув усулини ўрнатди. Бундай бошқарув усулини яна Фаргона водийсида Катта Эргаш ва Шермухаммадбек, Бухоро республикасида Иброҳимбек, Мулла Абдулкаххор, Анвар Пошо ва Салим Пошо, Хоразм республикасида эса факат Жунаидхон каби сардорларгина жорий этган эдилар.

1918 йил ноябр ойининг бошида Андижон уездидаги Ойимкишлоқда (ҳозирги Андижон вилояти Жалолқудук тумани) бўлган Фаргона водийси кўрбошиларининг курултойида Катта Эргаш кўрбоши ўрнига истиклолчиларнинг Олий бош қўмондони қилиб Мадаминбек сайланди. Унинг ўринбосарлари қилиб Катта Эргаш (тахминан 1882 – 1921) ва Шермухаммадбек (1893 – 1970) тайинланди.

Мадаминбек 1918 йилнинг охиридаёқ мустақилликка уринаётган йирик кўрбошиларнинг фаолиятини бошқаришга муваффақ бўлди. Шермухаммадбек, Нурмухаммадбек, Холхўжа Эшон, Махкам Хожи, Раҳмонкул, Омон Полвон ва киргиз мужоҳидларининг бошлиғи Муҳиддинбек сингари кўрбошиларни ягона қўмондонлик остига бирлаштириш ундан жуда катта куч-гайратни талаб этди. Ўз кишлоғи ва туманида «ўзи бек» бўлган бу кўрбошиларнинг қаршилиғи ва ўзбошимчалигини Мадаминбек синдиришга эришди. У Холхўжа Эшоннинг шухратпарастлиғи ва калтабинлигига қарши анча курашди. Катта Эргаш кўрбоши билан Мадаминбекнинг муносабатлари ҳам тез-тез ўзгариб турарди. Мадаминбек қўшини сафида халқнинг барча табақаларига мансуб кишилар бор эди.

«Мадаминбек бойлар ва маҳаллий аҳоли томонидан тўла равишда қўллаб-қувватланмоқда», – деб айтган эди 1918 йил октябрда Маргилон шахрининг фавқулодда комиссари Сугрубов. «Мадаминбек ҳар қандай аксилинкилобчи ва советлардан норози одамни, у қайси миллат вакили эканлиғи ва диний эътиқодидан қатъи назар, ҳурсандлик билан қутиб оларди», – дейилади бошқа бир расмий ҳужжатда.

Мадаминбек қисқа муддат ичида ўз атрофига ақлли маслаҳатчиларни тўплади ва улар қўмағида яхши тайёрланган ходимларни Фаргона водийсининг ҳамма жойларига ўз вакиллари сифатида юборди. Мадаминбек юборган бундай вакиллар водийнинг барча шаҳарлари, катта кишлоқларида бўлиб туб халқларни мустабид совет режими ва босқинчи кизил армияга қарши курашга оёқлантирдилар.

«Мадаминбек турли сиёсий оқимдаги кишиларни бирлаштира олди. Шунинг учун ҳам ҳеч қайси кўрбоши унингчалик куч-қудратга эга бўлмаган эди», – деб ўша пайтдаёқ ёзган эди унинг гоёвий муҳолифларидан бири совет ҳарбий тарихчиси В.Кувшинов.

«1919 йил январиди Мадаминбек кўл остида 16000 кишидан иборат армия бўлган», – деб таъкидланади Фаргона вилояти совети номига 1919 йил 27 январда йўлланган ўта шошилиш маълумотномада. Ўша йил ўрталарига келиб эса Мадаминбек кўл остида 25.000 йигит совет режими ва кизил армияга қарши истиқлол жанглари олиб борган. Бу пайтда Шермухаммадбекда 20000 йигит, Катта Эргаш кўрбошида бўлса 15000–16000 йигит бўлган.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримов 1998 йил август ойида Фаргона шаҳрида бўлган митингда Мадаминбек шахсига, унинг суронли ҳаётига, бу миллатпарвар, исёнкор, оқил инсоннинг тақдирига муносиб баҳо бериб, совет тузуми даврида адолат ва ҳақиқат учун тинмай кураш олиб борган юртпарварнинг суронли ҳаётига қуйидаги тарзда муносабат билдирди: «Мадаминбек муттаҳам, ўғри бўлмаган. Озодлик, адолат учун курашган» («Халқ сўзи», 1998 йил, 11 август).

Ёш Мадаминбек тадбиркор лашкарбоши бўлиш билан бирга, уста сиёсатчи, мохир дипломат ҳам эди. У Фаргона водийсидаги кўрбошиларни ягона кўмондонлик остига бирлаштирди, Бухоро амири Саид Олимхон (1881 – 1944) ва Хива хонлигининг амалдаги ҳукмдори Жунаидхон (1857 – 1938) билан кизил армияга қарши биргаликда курашиш учун музокаралар олиб борди. Самарканд вилояти истиқлолчиларнинг раҳбарлари Баҳромбек (? – 1922) ва Очилбек (тахминан 1883 – 1923) ҳузурига ўз вакиллари яннатди. Афғонистон ва Туркияга ҳам ишончли кишилар юборилди. Мадаминбек Россиянинг Қошғардаги собиқ консули Успенский ва Буюк Британиянинг бош консули П.Эсертон орқали жаҳон саҳнасига чиқишга, Европа давлатлари ҳамда АҚШдан болшевикларга қарши кураш олиб бориш учун иқтисодий ва ҳарбий ёрдам олишга интилдди. Мадаминбекнинг бу саъй-ҳаракатлари халқаро майдонда сезиларли ютуққа олиб келмаса ҳам, лекин Фаргона водийсининг ўзида мустабид совет режимига қарши қучларни бирлаштиришда муҳим аҳамиятга эга бўлди.

Мадаминбек томонидан мохирона дипломатик сиёсат юритилганлиги натижасида 1919 йил 22 октябрда унинг бошчилигида Фаргона Муваққат мухторият ҳукумати тузилгани водийдаги вазиятни истиқлолчилар фойдасига ўзгартириб юборди. Ягона, қучли ва малакали замонавий мусулмон армияси тузиш ишлари кизиб кетди. 1919 йилнинг кеч қузига келиб, «Мадаминбек кўл остида салкам 30000 йигит» кизил армияга қарши истиқлол жанглари олиб борди. Бу пайтда «Шермухаммадбекда 20000 йигит», «Катта Эргаш кўрбошида 8000 йигит бўлган». Ана шу лашкарбошилар водийдаги жанговар ҳаракатларни йўналтириб турдилар.

Совет режими ва болшевиклар истиқлолчиларга қарши курашиш учун барча воситаларни ишга солди. Туркистон фронти, Турккомиссия, Туркбюро, кейинчалик РК(б)П марказий комитети Ўрта Осиё бюроси каби турли ташкилотлар, комиссия ва бюрлар тузилиб, боз устига Россия марказидан доимий равишда Туркистон минтақасига янги-янги кизил аскар қисмлари ташлаб турилди. Бу ҳолат, хусусан, Оренбург тикини тугатилгач, авж олиб кетди. 1920 йил январ ойининг ўрталарига келиб, жанговар ташаббус кизил армия қўлига ўтди.

Ҳарбий ташаббус қўлдан кетганлигини, ҳар қадамда хиёнат таъқиб қилаётганини кўрган Мадаминбек ўз йигитлари ҳаётини сақлаб қолиш мақсадида Фарғонадаги совет қўшинлари кўмондонлигига яраш музокаралари бошлашни тақлиф этди. Истиқлолчилар қўшинининг Бош кўмондони Мадаминбек билан 2-Туркистон ўқчи дивизиясининг бошлиғи Н.А.Верёвкин-Рохалский ўртасида 1920 йил 6 мартда Скобелев (ҳозирги Фарғона) шаҳрида яраш битими имзоланди. Мадаминбек билан бирга совет ҳокимияти томонига

унинг ўнлаб кўрбошилари ва 3500 йигити ҳам ўтган эди.

Лекин Мадаминбекнинг дипломатик тадбирлари бу гал самарасиз тугади. Совет кўмондонлиги томонидан музокаралар ўтказиш учун кўрбошилар орасига юборилган Мадаминбек Шермухаммадбекнинг розилиги билан Холхўжа Эшон томонидан 1920 йил 14 майда киргизларнинг Коровул кишлоғи атрофида хиёнаткорона ўлдирилди.

Мадаминбек билимдонлиги ва ташаббускорлиги, ўзининг демократик карашлари ва харбий салохияти билан бошқа кўрбошилардан анча устун турган. У халк орасида кучли меҳр-мухаббат ва катта обрўга сазовор эди. Табиийки, миллат мустақиллиги учун курашган Мадаминбек сингари юртпарварлар совет режими учун жуда хавфли эди. Шу сабабли ҳам Мадаминбекнинг халок бўлишидан биринчи навбатда шўролар манфаатдор бўлган. Адолат юзасидан айтганда, Мадаминбекнинг айрим ишлари баъзи ўзбилармон кўрбошилар ва уламоларга ҳам ёқмас эди. Истиклолчилик ҳаракатидаги бундай зиддиятли ҳолатлар Мадаминбек кисматининг фожиали тугашида ўз таъсирини ўтказмасдан қолмади.

Мадаминбек фожиали равишда халок бўлган бўлса ҳам, унинг порлок номи Туркистон тоғи истиклолчилари ўртасида тилларда дoston бўлди. Мадаминбек ҳақида турли кўшиқлар тўкилиб, истиклолчилар томонидан қуйланди. Махфий архив ҳужжатларининг гувоҳлик беришича, ана шундай кўшиқ матнларининг бирига Мунаввар Қори анча сайқал бергач, бу кўшиқ яна ҳам машҳур бўлиб кетади.

Мадаминбекнинг қабри ҳозирги Қирғиз истон Республикаси ҳудудида, Олой воҳасидаги Шигай кишлоғидадир. Бу манзил XX асрнинг 20-йилларидан бошлаб ўзбек, қирғиз ва бошқа туркий халқларнинг зиёратгоҳ масканига айланган. Қабр устига ўрнатилган мармартошда «Туринг бегим, гуноҳларни ювайлик, босқинчини Она юртдан қувайлик!» деган шеърини битик лотин имлосида ўзбек тилида ўйиб ёзилган. Шеърини матн остида қиличнинг расми акс эттирилган.

Мадаминбек юрт озодлиги ва истиклоли учун курашда қурбон бўлди. У ўз ўлими билан бугунги Мустақиллигимизга пойдевор қўйди, ҳозирги истиклол қунларимизни яқинлаштирди.

«Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасининг 2002 йил 21-сонидан олинди.